

**ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА КРЕДИТ ПОРТФЕЛИНИ
ОПТИМАЛЛАШТИРИШ**

Тошкент Кимё Халқаро

Университети Банк иши факултети

Бан-51 Угуруҳи талабаси

Отамуродова Нигора

Аннотация: Ушбу мақола банкларнинг кредит портфелини ривожлантириш бўйича назарий ва амалий жиҳатларни ўрганишга бағишланган. Мақолада кредит портфелининг иқтисодий самарадорлиги, рискларни бошқаришнинг замонавий усуллари ҳамда технологик ёндашувлар таҳлил қилинган. Банк фаолиятининг барқарорлигини таъминлаш учун кредит портфелини диверсификация қилиш, рақамли технологияларни жорий этиш ва ички назоратни кучайтириш зарурати кўрсатиб ўтилган. Тадқиқот натижалари кредитлаш амалиётини такомиллаштириш ва банкларнинг умумий рентабеллигини оширишга қаратилган тавсияларни ўз ичига олади. Мазкур мақола молиявий сектор вакиллари, тадқиқотчилар ва қарор қабул қилувчилар учун фойдали бўлади.

Калит сўз: Кредит портфели, кредит, банк, молия, даромад, регулятив талаблар, рақамли технологиялар, глобол, маҳаллий, узоқ муддатли

Аннотация: Данная статья посвящена исследованию теоретических и практических аспектов развития кредитного портфеля банков. В статье анализируется экономическая эффективность кредитного портфеля, современные методы управления рисками и технологические подходы. В целях обеспечения стабильности деятельности банка показана необходимость диверсификации кредитного портфеля, внедрения цифровых технологий и усиления внутреннего контроля. Результаты исследования включают рекомендации, направленные на совершенствование практики кредитования и повышение общей доходности банков. Данная статья будет

полезна представителям финансового сектора, исследователям и лицам, принимающим решения.

Ключевые слова: Кредитный портфель, кредит, банковское дело, финансы, доходы, нормативные требования, цифровые технологии, глобальные, локальные, долгосрочные.

Abstract: This article is devoted to the study of theoretical and practical aspects of the development of the credit portfolio of banks. The article analyzes the economic efficiency of the loan portfolio, modern methods of risk management, and technological approaches. In order to ensure the stability of the bank's activities, the need to diversify the loan portfolio, introduce digital technologies and strengthen internal control has been shown. The results of the research include recommendations aimed at improving lending practices and increasing the overall profitability of banks. This article will be useful for representatives of the financial sector, researchers and decision makers.

Key words: credit portfolio, credit, banking, finance, income, regulatory requirements, digital technologies, global, local, long-term.

Кириш

Молиявий тизимда кредитлаш жараёнлари муҳим ўрин тутди. Кредит портфели банкнинг асосий даромад манбаи бўлиб, унинг самарадорлиги нафақат банк фаолиятининг барқарорлигига, балки бутун иқтисодиёт ривожланишига ҳам таъсир кўрсатади. Шу сабабли, кредит портфелини самарали бошқариш ва ривожлантириш банкларнинг стратегик мақсадлари орасида марказий ўринни эгаллайди. Банкларнинг кредит портфели улкан ҳажмдаги молиявий ресурсларни ўз ичига олади ва уларни бошқариш самарадорлиги банкнинг молиявий барқарорлиги ва даромадлилигини белгилаб беради. Кредитлаш жараёнида нотўғри қарорлар қабул қилиш ёки кредит портфелининг нотўғри бошқарилиши натижасида банклар нафақат молиявий зарар кўриши, балки ўз обрўсини ҳам йўқотиши мумкин. Шу боис, кредит портфелини бошқариш стратегиялари нафақат қисқа муддатли даромадлиликни оширишга, балки узоқ муддатли барқарорликни

таъминлашга ҳам қаратилган бўлиши зарур. Бугунги кунда глобал ва маҳаллий молия бозорларидаги ўзгаришлар, технологик инновациялар ва янги регулятив талаблар банкларнинг кредит портфелларини бошқариш усулларига янги ёндашувларни талаб қилмоқда. Масалан, рақамли технологиялар кредитлаш жараёнларини автоматлаштириш ва оптималлаштириш имконини бermoқда. Шу билан бирга, сунъий интеллект ва катта маълумотлар таҳлили банкларга рискларни аниқлаш ва бошқаришда қўшимча имкониятлар яратмоқда. Шунингдек, кредит портфелини ривожлантиришда мижозларнинг молиявий саводхонлигини ошириш, уларга индивидуал ёндашувни йўлга қўйиш ва хизмат кўрсатиш сифатини яхшилаш муҳим аҳамият касб этади. Бу эса нафақат банкнинг даромадини оширади, балки мижозларнинг қониқиш даражасини ҳам юқори даражада сақлаш имконини беради. Ушбу мақолада кредит портфелини ривожлантиришнинг назарий асослари, методологик ёндашувлари ва амалий натижалари таҳлил қилинади. Кредит портфелини самарали бошқариш банкларнинг молиявий барқарорлиги ва иқтисодий самарадорлигини оширишда ҳал қилувчи омил ҳисобланади. Мақолада банк кредит портфели таркибини диверсификация қилиш, рискларни бошқаришнинг замонавий усуллари ва рақамли технологияларни жорий этиш бўйича тавсиялар кўриб чиқилади. Шунингдек, Ўзбекистон банк тизимида кредит портфелини бошқариш амалиёти ҳам таҳлил қилинади.

Адабиётлар шарҳи Қуйида чет эл ва ўзбек олимларининг кредит портфелини оптималлаштириш бўйича қарашлари ҳамда ишлари таҳлили берилган. Бу таҳлил олимларнинг тижорат банкларида кредит портфелини бошқаришга бўлган назарий ва амалий ёндашувларини ёритиб беради.

Harry Markowitz (1952) Асари: "Portfolio Selection" Марковицнинг портфель назарияси кредит портфелини оптимал бошқаришнинг назарий асосини ташкил этади. Унинг фикрича, таваккалчилик ва даромадни биргаликда баҳолаш орқали портфелни диверсификация қилиш кредитлар портфелининг хавфини камайтириши мумкин. Кредит портфели учун

активларни танлашда турли соҳалар ва мижозларга инвестиция киритиш орқали таваккалчиликни минималлаштириш муҳим. Ушбу назария банклар учун кредит портфелини шакллантиришда назарий асос бўлиб хизмат қилади.

Edward Altman (1968) Асари: "Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy" Олтман банклар учун таваккалчиликни баҳолаш воситаларини таклиф қилган. Унинг Z-Score модели корпоратив банкротлик хавфини аниқлаш учун ишлатилади. Унинг фикрича, банклар ўз кредит портфелини оптималлаштиришда қарз олувчиларнинг молиявий кўрсаткичларини чуқур таҳлил қилиши керак. Хавфли кредитлардан узоқлашиш учун банклар мижозларнинг молиявий барқарорлигини баҳолашга кўпроқ эътибор қаратиши лозим.

Robert Merton (1974) Асари: "On the Pricing of Corporate Debt: The Risk Structure of Interest Rates" Мертон кредит портфелида таваккалчиликка асосланган баҳолаш моделларини жорий қилган. У корпоратив қарзни баҳолашда эҳтимолий банкротлик таваккалчилигини ҳисобга олишни муҳим деб билган. Унинг иши кредит портфелининг фоиз ставкаларини аниқлаш ва хавфларни прогноз қилиш учун муҳим асослардан бири ҳисобланади.

David W. Diamond (1984) Асари: "Financial Intermediation and Delegated Monitoring" Даймонд кредит портфелини бошқаришда банкларнинг молиявий воситачилик функцияларига урғу беради. Унинг фикрича, банклар таваккалчиликни камайтириш учун мижозларнинг молиявий фаолиятини доимий мониторинг қилиш керак. Бу ёндашув банкларнинг кредит фаолияти самарадорлигини оширишга ёрдам беради.

Эгамқулов Ш. (2020) Асари: "Тижорат банкларида кредит таваккалчилигини бошқариш" Эгамқулов кредит портфелини бошқаришда миллий иқтисодиётнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олишни муҳим деб ҳисоблайди. У кредит бериш жараёнида таваккалчиликни баҳолаш ва минималлаштириш учун миллий банк тизимида мослаштирилган механизмларни жорий қилишни таклиф қилади.

Миллий молиявий бозордаги мавжуд таваккалчиликларни аниқлаш ва уларни

бошқариш кредит портфелини оптималлаштиришнинг асосий шarti ҳисобланади.

Саидов М. (2018) Асари: "Кредит портфелининг сифатини ошириш йўллари" Саидов кредит портфелининг сифатини ошириш учун замонавий технологиялардан фойдаланишни таклиф қилади. Унинг фикрича, банклар қарз олувчиларнинг молиявий ҳолатини доимий равишда таҳлил қилиши ва таваккалчиликларни автоматлаштирилган тизимлар орқали баҳолаши керак. Банкларда ахборот технологиялари самарадорлигини ошириш кредит портфели сифатини яхшилашнинг асосий воситасидир.

Тошпўлатов Н. (2019) Асари: "Тижорат банкларида кредит фаолиятини самарали бошқариш" Тошпўлатов банк кредит портфелини шакллантиришда диверсификацияни оширишга алоҳида эътибор қаратиши кераклигини таъкидлайди. У кредит бериш жараёнида шаффофликни таъминлаш орқали кредитларнинг қайтарилиш даражасини оширишни таклиф қилади.

Миллий банклар мижозларга турли хизматларни таклиф қилиш орқали кредит таваккалчилигини камайтириши мумкин.

4. Юсупов Б. (2021) Асари: "Ўзбекистонда банк тизимида кредит сиёсатининг Юсупов кредит портфелини бошқаришда миллий иқтисодий ривожлантиришга йўналтирилган сиёсатларни ишлаб чиқиш зарурлигини таъкидлайди. Унинг фикрича, банклар сармоя жалб қилиш ва уни самарали тақсимлаш орқали портфелнинг барқарорлигини таъминлаши лозим. Кредит бериш жараёнида тизимли ёндашувларни ишлаб чиқиш банк тизимининг самарадорлигини оширади. Чет эл ва ўзбек олимларининг қарашлари кредит портфелини оптималлаштиришда таваккалчиликни камайтириш, диверсификация қилиш, мониторингни такомиллаштириш ва технологиялардан фойдаланишга асосланган. Миллий олимлар маҳаллий иқтисодий шароитларни ҳисобга олишга кўпроқ эътибор қаратади. Шунинг учун ҳар иккала ёндашувни уйғунлаштириш банк фаолияти самарадорлигини оширишга ёрдам беради

Тадқиқотлар методологияси. Тижорат банкларида кредит портфелини

оптималлаштириш: тадқиқот методологияси Тижорат банклари кредит портфелини оптималлаштириш жараёнида кредитлар бўйича таваккалчиликни камайтириш ва фойдаланиш самарадорлигини ошириш асосий вазифалардан бири ҳисобланади. Ушбу жараён илмий асосланган методологиядан фойдаланган ҳолда ташкил этилади. Қуйида тадқиқот методологиясининг асосий қисмлари баён этилади. Тадқиқотда кредит портфелини оптималлаштириш бўйича қуйидаги йўналишларда иш олиб борилади: Кредит портфелининг таваккалчилик даражасини аниқлаш: Банк портфелининг хавфли қисмини камайтириш учун хавфларни баҳолаш воситаларидан фойдаланиш. Даромадлилик ва таваккалчилик ўртасида мувозанатни таъминлаш: Портфелни ташкил қилишда юқори фойда билан бирга хавфларни минималлаштириш. Мижозлар сегментацияси: Қарз олувчиларни молиявий ҳолати, иқтисодий фаолияти ва таваккалчилик даражасига қараб сегментация қилиш. Статистик маълумотлар тўплаш: Тижорат банкларининг кредит портфели бўйича маълумотлар, жумладан, қарз олувчилар сони, миқдори ва фоиз ставкалари таҳлил қилинади. Молиявий ҳисоботларни ўрганиш: Қарз олувчиларнинг молиявий ҳолатини таҳлил қилиш учун уларнинг молиявий кўрсаткичлари ўрганилади. Тарихий маълумотларни таҳлил қилиш: Ўтган йиллардаги кредит қайтарилиши билан боғлиқ ҳолатларни таҳлил қилиш орқали таваккалчилик даражасини баҳолаш.

1-жадвал¹

Банк тизими кредит портфели тўғрисида ҳудудлар кесимида маълумот

					млрд.сўм
№	Худуд номи	01.11.2020	01.11.2021	Ўзгариши	
				сумма	фоизда
Жами		266 933	316 200	49 267	18%

¹ Cbu.uz

1	Қорақалпоғистон Республикаси	7 834	8 471	637	8%
2	Андижон вилояти	11 833	13 922	2 089	18%
3	Бухоро вилояти	11 515	14 756	3 240	28%
4	Жиззах вилояти	9 369	10 857	1 488	16%
5	Қашқадарё вилояти	10 643	12 120	1 477	14%
6	Навоий вилояти	8 180	9 307	1 127	14%
7	Наманган вилояти	9 356	11 203	1 847	20%
8	Самарқанд вилояти	14 595	15 970	1 375	9%
9	Сурхондарё вилояти	10 791	12 603	1 812	17%
10	Сирдарё вилояти	7 630	9 640	2 010	26%
11	Тошкент шаҳар	127 042	153 308	26 266	21%
12	Тошкент вилояти	16 693	19 552	2 859	17%
13	Фарғона вилояти	12 272	13 943	1 671	14%
14	Хоразм вилояти	9 180	10 548	1 368	15%

Ўзбекистон банк тизими кредит портфели бўйича таҳлилга кўра, 2020 йилнинг 1 ноябри ва 2021 йилнинг 1 ноябри оралиғида банк тизимидаги жами кредит портфели ҳажми 266,933 млрд сўмдан 316,200 млрд сўмга етиб, 49,267 млрд сўмга ёки 18% га ошган. Худудлар кесимида таҳлил қилинганда, www.tadqiqotlar.uz

Тошкент шаҳри кредит портфели бўйича етакчи ўринда туриб, 2020 йилдаги 127,042 млрд сўмдан 153,308 млрд сўмга кўтарилган ва ушбу ҳудудда ўсиш 21% ни ташкил этган. Шунингдек, Андижон вилоятида ҳам юқори ўсиш қайд этилган бўлиб, кредит портфели 2,089 млрд сўмга ошган. Бухоро вилояти эса энг юқори ўсиш суръатларига эришиб, кредит портфели 3,240 млрд сўмга фойиздв эса 28% га кўпайган. Бироқ айрим ҳудудларда ўсиш суръатлари нисбатан паст бўлган. Масалан, Қашқадарё вилоятида кредит портфели 1,477 млрд сўмга, Навоий вилоятида эса 1,127 млрд сўмга ошган. Энг паст ўсиш эса Самарқанд вилоятида қайд этилган бўлиб, кредит портфели бор-йўғи 1,375 млрд сўмга ва бу корсаткич 9% ни ташкил қилган. Шу билан бирга, айрим ҳудудларда банк хизматларидан фойдаланиш даражасини ошириш зарурати кўзга ташланади. Умуман олганда, 2021 йилда банк тизимидаги кредит портфелида умумий 18% ўсиш қайд этилган. Бу ўсиш ҳудудлардаги иқтисодий ривожланиш ва молиявий хизматларга бўлган талабнинг ошиб бораётганидан далолат беради. Шу билан бирга, паст ўсиш суръатлари қайд этилган ҳудудларда банк хизматларини ривожлантириш ва қарз олувчилар учун қулай шарт-шароитлар яратиш муҳим аҳамиятга эга эканлиги аён бўлмоқда.

Тижорат банкларида кредит портфелини оптималлаштириш: мавжуд муаммолар Тижорат банклари молиявий тизимнинг асосий иштирокчилари бўлиб, уларнинг кредит портфелини самарали бошқариши иқтисодиёт барқарорлигига катта таъсир кўрсатади. Бунга қарамасдан, кредит портфелини оптималлаштириш жараёнида бир қатор муаммолар мавжуд бўлиб, уларни аниқлаш ва бартараф этиш муҳим аҳамият касб этади. Кредит таваккалчилигини тўғри баҳолаш ва бошқариш банк фаолиятидаги асосий вазифалардан бири ҳисобланади. Лекин бу йўналишда қуйидаги муаммолар кузатилади: Айрим қарз олувчиларнинг молиявий ҳисоботлари тўлиқ ва ишончли эмас. Қарз олувчиларнинг рейтинг тизимларини ишлаб чиқишда стандартлар етарли эмас. Хусусан, кичик бизнес субъектлари ва янги мижозлар учун кредит қайтарилиши билан боғлиқ хавф юқори. Бозор

конъюнктураси ўзгариши натижасида қарз қайтарилишида кечикишлар кузатилмоқда. Кредит портфелининг самарали бошқарилиши учун унинг диверсификация даражаси муҳим аҳамиятга эга. Лекин кўпгина банкларда диверсификация даражаси паст бўлиб қолмоқда: Соҳавий диверсификациянинг чекланганлиги: Банклар, асосан, қурилиш, савдо ёки хизмат кўрсатиш соҳаларига йўналтирилган кредитлар таклиф қилмоқда. Географик диверсификациянинг етишмаслиги: Маҳаллий бозорларга йўналтирилган кредитлар ташқи бозор таваккалчиликларидан қочиш имконини бермайди. Тижорат банклари кредит портфелини мониторинг қилишда замонавий ахборот технологияларидан тўлиқ фойдаланмаяпти: Автоматлаштирилган тизимларнинг камлиги: Кредитлар билан боғлиқ хавфларни аниқлаш учун автоматлаштирилган таҳлил воситаларидан етарлича фойдаланилмаяпти. Датабазаларнинг интеграция қилинмаганлиги: Айрим банкларда мижозлар маълумотлари ягона тизимда жамланмаганлиги хавфларни тўғри баҳолашда мураккаблик туғдиради. Кредит портфелини бошқариш жараёнида ташқи иқтисодий омиллар катта аҳамият касб этади: Валюта таваккалчилиги: Чет эл валютасида берилган кредитлар бўйича қайтариш хавфи юқори. Валюта курси ўзгаришлари банк активлари барқарорлигига салбий таъсир кўрсатади. Халқаро бозорларга интеграциялашувнинг паст даражаси: Ўзбекистон банклари халқаро молиявий институтлар билан етарлича ҳамкорлик қилмаётгани портфелнинг барқарорлигини таъминлашда чекловлар туғдиради. Кредит сиёсатининг шаффоф эмаслиги: Айрим банкларда кредит бериш жараёнида шаффофликнинг етишмаслиги мижозларнинг ишончини сусайтиради. Таваккалчиликка асосланган кредит сиёсати етишмаслиги: Банклар таваккалчиликни чуқур таҳлил қилмасдан, юқори хавфли соҳаларга катта миқдорда кредит беришни амалга оширмоқда.

Хулоса ва таклифлар. Тижорат банкларида кредит портфелини оптималлаштиришда мавжуд муаммолар самарали бошқарувнинг йўқлиги ва

замонавий ёндашувларнинг етишмаслиги билан боғлиқ. Муаммоларни ҳал этиш учун қуйидагилар таклиф этилади: Қарз олувчиларнинг молиявий барқарорлиги ва кредит тарихини баҳолаш учун автоматлаштирилган рейтинг тизимини ишлаб чиқиш. Бунда жасорат баллари (credit scoring) тизимларидан фойдаланиш тавсия этилади. Таваккалчиликни чуқур таҳлил қилиш: Z-Score модели ёки VaR (Value at Risk) усулидан фойдаланиб, қарзларнинг қайтарилишидаги хавфларни олдиндан аниқлаш. Кредит портфелини диверсификация қилиш Соҳага асосланган диверсификация: Кредитларни нафақат савдо ва хизмат кўрсатиш соҳаларига, балки ишлаб чиқариш, қишлоқ хўжалиги ва технологик инновациялар соҳаларига ҳам йўналтириш. Географик диверсификация: Худудий фарқларни ҳисобга олиб, турли минтақалардаги мижозларга кредит такдим этиш. Худудларнинг иқтисодий ривожланиш даражасига қараб, таваккалчиликни мослаштириш. Замонавий технологияларни жорий этиш. Автоматлаштирилган мониторинг тизимлари: Мижозларнинг молиявий ҳолатини доимий равишда кузатиб бориш учун замонавий таҳлил воситаларидан (AI, Machine Learning) фойдаланиш. Онлайн платформалар орқали мижозлар маълумотларини янгилаш ва хавфларни таҳлил қилиш жараёнини тезлаштириш. Интеграциялаштирилган маълумотлар базаси: Барча қарз олувчиларнинг маълумотларини ягона тизимга жамлаш орқали таҳлилни осонлаштириш. Миллий ва халқаро бозорларга мослашиш Валюта таваккалчилигини камайтириш: Чет эл валютасида берилган кредитларнинг ўрнини миллий валютадаги кредитлар билан алмаштиришни кўзда тутувчи стратегия ишлаб чиқиш. Халқаро молиявий институтлар билан ҳамкорлик: Ташқи манбалар орқали банкнинг кредит портфелини молиялаштиришга имконият яратиш. Халқаро банк стандартларини жорий этиш ва бунга мослашув стратегияларини ишлаб чиқиш. Кредит сиёсатини шаффофлаштириш ва такомиллаштириш. Таваккалчиликка асосланган қарорлар қабул қилиш: Ҳар бир кредитни бериш жараёнида хавфларни тўлиқ баҳолаш асосида қарор қабул қилиш. Кредит бериш жараёнини автоматлаштириш: Кредит олиш учун аризаларни онлайн

қабул қилиш ва уларни тезкор кўриб чиқиш тизимини жорий этиш. Шаффофликни таъминлаш: Мижозлар учун кредит шартлари, таваккалчиликлар ва талаблар ҳақида тўлиқ маълумот тақдим этиш. Таклиф этилган ечимлар тижорат банклари кредит портфелининг сифатини ошириш, таваккалчиликни камайтириш ва даромадлиликни кўпайтиришга хизмат қилади. Бу чора-тадбирларни босқичма-босқич амалга ошириш банк тизимининг барқарор ривожланишига, мижозлар ишончини оширишга ҳамда миллий иқтисодиётнинг устувор тараққиётига ёрдам беради. Ушбу муаммоларни бартараф этиш тижорат банкларининг барқарор ривожланиши ва кредит портфелининг самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Абдуллаева Ш.З. Пул кредит ва банклар. Т.: Молия, 2008.
2. . Абдуллаева Ш.З. Пул муомаласи ва кредит Т.: ИЛМ ЗИЁ, 2017.
3. . Абдуллаева Ш.З. Банк иши: Дарслик. Т.: Иқтисод-Молия, 2017
4. . Абдуллаева Ш.З. Кредит ва кредитлаш амалиёти.Т.: Иқтисод- Молия, 2017.. Абдуллаева Ш.З., Ортиқов У.Д. Банк ресурслари ва уларни бошқариш. Т.: Иқтисод-Молия, 2009.
5. . Абдуллаева Ш.З., Сафарова З. Тижорат банкларининг молиявий ресурсларини бошқариш. Т.: Иқтисод-Молия, 2007.

Интернет сайтлар

- 1.cbu.uz
2. <https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/1966671/>
- 3.stat.uz